

जन वाचन आंदोलन

जनवाचन आंदोलन हे पुस्तकांना गावागावात घेऊन जाणारे आंदोलन आहे. नवसाक्षर व अर्धशिक्षित लोकांमध्ये पुस्तकांचे सामुदायिक वाचन करणे, ते ऐकणे आणि ऐकवणे हा याचा उद्देश आहे. आज गावातल्या लोकांपर्यंत पुस्तके पोचत नाहीत. त्यांची भाषा त्यांना उमगत नाही आणि किंमती परवडत नाहीत. अशा नववाचकांपर्यंत पुस्तके पोचवण्याचे काम भारत ज्ञान विज्ञान समितीने अंगिकारले आहे. ही पुस्तके प्रसिद्ध लेखकांची आणि सोपी, सुटसुटीत व स्वस्त किंमतीत असावीत असा प्रयत्न आहे.

या आंदोलनातून काय साध्य होईल?

गावागावात जनवाचनाची व जनवाचनालयांची संस्कृती निर्माण होईल. साक्षरता आंदोलनातून हस्तगत केलेली अक्षरकौशल्ये लोक स्वतः विकसित करू शकतील. त्यांच्या ज्ञानविज्ञानाच्या कक्षा विस्तारतील. त्यांच्या सामाजिक, राजकीय आणि सांस्कृतिक जाणिवांची पातळी उंचावू शकेल. आपल्या मूलभूत हक्कांच्या आणि एकंदर परिवर्तनाच्या लढ्यासाठी जागृत होऊन ते उभे ठाकू शकतील.

देशातील लोकशाही टिकण्यासाठी आणि अर्थपूर्ण होण्यासाठी हे आवश्यक आहे. साक्षरता म्हणजे केवळ अक्षर ओळख नव्हे तर संपूर्ण जग जाणण्याचे ते कार्य आहे. या दिशेने, गावागावातील लोकांच्या खांद्याला खांदा भिडवून, आम्ही पुढे जाऊ इच्छितो.

भारत ज्ञान विज्ञान समिती

किंमत रु. २-५०

शेतकऱ्यांचा शास्त्रज्ञ कार्कर

तण म्हणजे फूलच की...

भारत ज्ञान विज्ञान समिती

किंमत रु. २.५०

पुस्तकाचे नाव : शेतकऱ्यांचा शास्त्रज्ञ कार्कर

लेखकाचे नाव : दिनानाथ मनोहर

संपादन सहाय्य : विनया देशपांडे

निर्मिती सहाय्य : गणेश कांबळे

जवाआं/म: पाच

प्रकाशन : ऑक्टोबर १९९६

नववाचकांसाठी भारत ज्ञान विज्ञान समिती तर्फे राष्ट्रीय साक्षरता
मिशनच्या सहकायनि देशभर चालवल्या जात असलेल्या
'जनवाचन आंदोलन' मोहिमेसाठी प्रकाशित

मूल्य : २ रुपये ५० पैसे

प्रकाशक / मुद्रक : दत्ता देसाई

राज्य समन्वयक, भारत ज्ञान विज्ञान समिती (महाराष्ट्र),

अक्षय, २१६, केळकर रस्ता, नारायण पेठ, पुणे ४११०३०

फोन : ४५६६९४

मुद्रण स्थळ : बालोद्यान प्रेस, पुणे ३०

अक्षर जुळणी / मांडणी : दिनानाथ मनोहर

तण म्हणजे एक फूलच की..

(शेतकऱ्यांचा शास्त्रज्ञ 'कार्कर'ची कहाणी)

ही कहाणी आहे शेतकऱ्यांच्या शास्त्रज्ञाची.

जॉर्ज वॉशिंग्टन कार्करची.

जेव्हा जॉर्जचा जन्म झाला, तेव्हा सर्वच गोष्टी त्याच्या विरो-
धात होत्या. तो आजारी होता.

ते एक दुबळं पोर होतं. त्याचे वडील नुकतेच वारले होते.
आता आई एकटीच राहिली होती. त्याचा आणि त्याच्या भावाचा,
जेम्सचा संभाळ करायला फक्त तीच होती.

आणि सर्वात दुर्दैव म्हणजे तो गुलामांचं अपत्य होता. गरीब
उपेक्षित निग्रो वंशाचा होता.

भविष्य अंधारं होतं, आशेला काही जागाच नव्हती.

पण जॉर्ज वॉशिंग्टन कार्कर हा वेगळाच होता. सामान्य
माणसात दडलेला असामान्य होता.

तो शून्यातून सुंदर जग उभं करणारा होता. अंधार हटवून
प्रकाशाचा मार्ग खुला करता येतो हे दाखवणारा होता.

माणसं स्वतःच्या हातांनी आणि श्रमांनी नवी दुनिया घडवू
शकतात हा विश्वास देणारा होता.

तो असा माणूस होता की ज्यानं ओंगळाला चांगलं रुप
दिलं.

त्यानं निराशेला आशेत, आणि तिरस्काराला प्रेमात बदलले.

त्यानं आपलं सारं आयुष्य वेचलं मदत करायला, आपल्या माणसांना आणि भोवतालच्या सर्व जगालाच.

ही त्याची कहाणी आहे.

जॉर्ज वॉशिंग्टन मिसूरीमध्ये जन्मला. मिसूरी हे अमेरिकेच्या दक्षिण भागातील राज्य. जॉर्जचा जन्म अठराशे साठचा, सव्वा शतकापेक्षाही पूर्वीचा. तो एका पाड्यावर जन्मला, मेरी नावाच्या एका गुलाम निग्रो स्त्रीच्या पोटी.

तो काळ एक भयानक काळ होता.

गोऱ्यांच्या शेतावर काळी माणसं गुलाम म्हणून राबायची. मारझोड व अत्याचार व्हायचे. ज्यांच्याकडे गुलाम त्यांची शेती पिकायची छान. गुलाम ही संपत्तीच होती. त्यांची विक्री व्हायची. पळवापळवी व्हायची.

त्याकाळी दुष्ट लुटारू माणसं रात्रीची गुपचूप भटकायची. गुलाम पळवून न्यायची. जो आडवायला येईल त्याला आडवं करायची. एके रात्री, अशी एक टोळी एका शेतावर चालून आली.

ते शेत होतं मोझेस कार्क्नेर नावाच्या शेतकऱ्याचं. जॉर्ज आणि त्याची आई मेरी या कार्क्नेरच्या शेतावर गुलाम होते.

सगळे भेदरून पळत सुटले. मेरीने आपल्या बाळाला लपवण्याआधीच ते आले. रात्रीच्या अंधारात दोघांनाही घेऊन घोड्यांवरून पसार झाले.

मोजेस कार्क्नेरने माणूस पाठवला त्यांचा शोध घ्यायला. पण मेरीचा कधीच पत्ता लागला नाही. कार्क्नेरने आपला उमदा घोडा देऊ केला. त्याच्या प्रयत्नाला फळ आलं.

काही दिवसांत तो माणूस परतला, त्याच्याजवळ कोटात गुंडाळलेलं लहानसं गाठोडं होतं. त्याच्या खोगीराला पाठीमागे लटकवलेलं होतं ते. त्या गाठोड्यात एक लहानगं पोर होतं. हे लहान पोरं म्हणजेच जॉर्ज.

मोजेस आणि त्याची पत्नी सुसान, ह्यांनी मेरीच्या ह्या पोराने काळजी घेतली. जॉर्ज हा लहानखुरा आणि अशक्तच राहिला. पण तो जसा वाढला तसं त्याच्या लक्षात आलं की हे पोर

असामान्य आहे.

त्याला भोवतालची प्रत्येक वस्तू जाणून घ्यायची होती.

प्रश्न.. सारखे प्रश्न. पाऊस कसा येतो? फुलं रंगीत का आहेत? किडे कुठून येतात? इंद्रधनुष्य तयार व्हायला किती वर्षे लागतात? अनेक प्रश्न! ज्यांची उत्तरं कार्कर दांपत्याला माहीत नव्हती.

मोझेसबाबाची गुरं जॉर्ज सांभाळायचा. बागेत, परसूत काम करायचा. जवळच्या झाडीत जायचा. वेगवेगळी रोपं आणायचा. ताटवे, वाफे सजवायचा.

लहान असतानाच जॉर्जने अशी एक सुंदर बाग तयार केली.

बागेतल्या रोपांची तो रोज काळजी घ्यायचा, त्यांच्याशी

गप्पा मारायचा. जर झाडे नीट वाढत नसतील, तर तो त्याची कारणं शोधून काढायचा.

अन् काही काळातच ती अगदी फुलून यायची. हिवाळ्याच्या थंडीत आपल्या झाडांचं तो रक्षण करायचा, आणि वसंतात नवीन बिया पेरायचा. जॉर्ज प्रत्येक झाडाची अशी काळजी घ्यायचा, की जणू त्याच्या बागेत ते एकटेच झाड आहे.

तो छोटा माळीच झाला. एरवी तो जणू मुका असायचा. पण फुलांच्या - झाडांच्या संगतीत तो गुणगुणायचा. हळुहळू शेजारी पाजारी शेतकरी जॉर्जचा सल्ला घ्यायला लागले. त्यांच्या रोपांबद्दल विचारायला लागले. आणि मग त्याला सर्वजण ओळखायला लागले, झाडाड्डुडपांचा डॉक्टर म्हणून.

जसजसा काळ गेला, तसतसे जॉर्जचे प्रश्न वाढतच गेले. गवत हिरवंच का? टोळ उड्या कशामुळे मारू शकतो? आता अधिकाधिक शिकायची, शाळेत जायची तीव्र इच्छा त्याच्या मनात निर्माण झाली होती. त्याला शाळेत जायचं होतं. शिकायचं होतं.

मधल्या काळात, गुलामांना मुक्त केले गेले. पण जवळपासच्या शाळा ह्या काळ्यांसाठी नव्हत्या. आणि म्हणूनच जॉर्ज जेव्हा दहा वर्षांचा झाला तेव्हा आपल्या बागेला, आपल्या भावाला

सोडून तो शिक्षणासाठी निघाला दूर ...

त्याचा भाऊ त्याला म्हणाला, “कुठं निघालास वणवण करायला? अक्षर ओळख झाली तेवढी बस्स की!” जॉर्जनं उत्तर दिलं, “नुसती अक्षर ओळख झाली म्हणजे शिक्षण संपलं की काय? अरे दादा, मी इतके शब्द शिकणार आहे की मला स्वतःलाच अखूब पुस्तक लिहिता आलं पाहिजे!”

आणि त्याचा प्रवास सुरु झाला शिक्षणासाठी. आपल्या मनातील असंख्य प्रश्नांची उत्तरे शोधण्यासाठी.

जिथं त्याला शाळा दिसली, तिथं तो थांबला. जगण्याकरता तो लोकांची कामं करत राहिला. तो फरशी पुसायचा, कपडे धुवायचा, आणि पावही भाजायचा. जॉर्ज जे काही करायचा, व्यवस्थित करायचा. नेटकेपणे करायचा. अगदी लहानसं काम-देखील त्याच्यासाठी महत्वाचं असायचं.

ज्या काळात काळ्या लोकांना तुच्छ मानलं जायचं, त्याच काळात काही लोकांनी मात्र त्याला मायेची सावली दिली. लोक ह्या कामसू पोरावर प्रेम करायचे. त्याला आपला मुलगा मानून त्याची काळजी घ्यायचे.

प्रथम तो मरिया आणि अँडी वॅटकीन्स बरोबर राहिला. ते आईबापासारखेच होते त्याच्याकरता. मग तो कन्सास प्रांतात गेला, तिथे ल्यूसी आत्या व सेम्युअरकाका बरोबर राहिला. त्यांनीसुद्धा ह्या सतत दुसऱ्याला उपयोगी पडणाऱ्या शांत स्वभावाच्या पोराला वात्सल्य दिले.

पण या प्रांतात काळ्यागोरा भेद फार तीव्र होता. एकदा तो हातात पुस्तकं सांभाळत दुकानाजवळ उभा होता. दोन गोऱ्यांनी त्याला हटकलं, “ही पुस्तकं कोणाची? माझी शाळेतून विकत घेतलीत” जॉर्जने धीटपणे उत्तर दिले. चोर कुठला म्हणत गोऱ्यांनी त्याच्यावर झडप घातली. तडाखे लगावले. पुस्तकं हिसकावून घेऊन ते निघून गेले. कोणीही त्याच्या मदतीला आलं नाही. तडाखे सहन करणाराच ताठ उभा राहू शकतो याची जाणीव त्याला ह्या प्रसंगाने झाली.

ह्या प्रवासात गुलामगिरीचे अनेक अमानुष अत्याचार त्याने पाहिले. एक भीषण प्रसंग त्याच्या मनात कायमचा घर करून राहिला. गोऱ्यांचा जमाव एका काळ्या कैद्याला मारपीट करत होता. तो विनवण्या करत होता. पण गोरे खिदळत होते. आसुरी हसत होते. शेवटी त्या काळ्याला त्यांनी पेटलेल्या शेकोटीत फेकले. तो धडपडत उठून बाहेर आला. लोकांनी त्याला पुन्हा आत ढकलून दिला. त्याला जिवंत जाळला. ते पाहून जॉर्जचं मन बधीर झालं. त्याला भडभडून आलं. पण तरीही तो डगमगला नाही.

जॉर्जने अनेक वर्षे कठीण परिश्रम केले. लाकडं फोडली. गटारं खणली. हमाली केली. सुतार लोहारांच्या हाताखाली कामं केली.

सतत कष्ट करून जॉर्ज कॉलेजकरता पैसे वाचवण्याचे प्रयत्न करीत राहिला. त्याने पुरेसे पैसे जमवले तेव्हा तो तीस वर्षाचा

झाला होता.

पण एवढं करूनही पुढे काही सरळ सोपं नव्हतं. कॉलेज फीसाठी जरी पैसे घ्यायला काळे लोक तयार असले तरी सर्वच कॉलेजेस काळ्यांना घ्यायला तयार नसायची. जॉर्ज निराश झाला नाही. तो आयोवाला गेला, आणि तेथे काळ्या विद्यार्थ्यांना प्रवेश देणारे कॉलेज सापडले. तो कॉलेजमध्ये दाखल झाला.

कॉलेजमध्येही जॉर्ज काम करतच राहिला.

त्यानं लॉन्डी सुरू केली, जेथे तो आपल्या सहध्यायी विद्या-

र्थ्यांचे कपडे धुवून देत असे. तो शिकत राहिला. काही काळातच त्याचे मित्र आणि शिक्षक ह्यांच्या लक्षात आलं की हे तरुण पोरगं खरोखरच हुशार आहे. तो पियानो वाजवायचा, तो सुरेल गायचा, आणि तो अत्यंत चांगली चित्रंही काढायचा. काही काळ तर तो चित्रकार व्हायचीच स्वप्नं पहात होता.

आपण काय व्हायचं? जॉर्ज विचार करू लागला. लोकांना मदत करायची इच्छा त्याच्या मनांत प्रबळ होत गेली. आणि मग

त्याला आठवलं. त्याचे शेजारी त्याला झाडांझुडपांचा डॉक्टर म्हणत असत. माझ्या बांधवांना कृषिविद्याच उपयोगी पडेल, त्याने विचार केला. म्हणून जॉर्ज वॉशिंग्टन कार्परने शेतीशास्त्राचा अभ्यास करायचं ठरवलं. त्यानं झाडांझुडपांची, फळाफुलांची, मातीची माहिती मिळवली. वेगवेगळ्या गवतांची, हरळींची, तणांची नावं माहीत करून घेतली. हे तण देखील त्याला महत्त्वाचे वाटायचे. तो म्हणायचा, तण म्हणजे एक फूलच आहे, फक्त ते चुकीच्या जागेवर वाढत आहे एवढंच.

त्याला अजूनही प्रश्न पडत होते. पण जर कुठलाही मार्गूस

वा कुठलेही पुस्तक त्याच्या प्रश्नाला उत्तर देवू शकत नसेल, तर तो स्वतःच त्या प्रश्नाचं उत्तर शोधत असे.

तो झाडांझुडपांवर प्रयोग करत राहिला आणि त्याला ह्या

झाडांची अशी काही गुपितं माहीत झाली की ती कुणालाच ठाऊक नव्हती.

जॉर्जने कॉलेज पूर्ण केले. आयोवा कॉलेजात त्यानं शिक्षकाचं काम सुरू केलं. अल्बामात टस्कगी येथे काळ्यांसाठी एक शिक्षणसंस्था चालवली जात होती. तिचे संस्थापक होते थोर सुधारक डॉ. बुकर टी. वॉशिंग्टन. ते स्वतः कृष्णवर्णाचे होते. कृष्णवर्णीयांच्या कल्याणासाठी त्यांनी स्वतःला वाहून घेतले होते.

त्यांनी जॉर्ज कार्करला बोलावणे धाडले. तिथल्या अडचणी, तिथली हलाखी कळवली. आणि सांगितलं, “मी पैसा, उच्च पद वा किर्ती देऊ शकत नाही. पण दारिद्र्याने गांजलेल्या, गुलामीने भरडलेल्या दलितांना सुजाण मानव बनवण्याची कामगिरी तुझ्यावर सोपवत आहे.” जॉर्ज कार्करनी क्षणभरही विचार केला नाही. सारी सुखे लाथाडली. ते तडक टस्कगीत येऊन दाखल झाले. तिथंच त्यांनी आपलं जीवन घडवलं. तिथलं जीवन बदललं.

“जो निसर्गाच्या प्रेमात पडतो, त्याच्याशी जवळीक साधतो, त्या माणसाशीच निसर्ग हितगूज करतो” कार्कर विद्यार्थ्यांना सांगत. ते गेले तेव्हा टस्कगीत प्रयोगशाळा नव्हती. त्यांनी विद्यार्थ्यांना वर्गातून बाहेर काढलं. गावभर फिरायला सांगितलं. प्रत्येक अंगणात, परसात टाकलेला भंगार माल गोळा करायला लावला. टाकाऊ भांडीकुंडी, चिमण्या, दिवे, बाटल्या, डबे, पत्रे, खुंटाळी, दोऱ्या यातून त्यांनी आपल्या प्रयोगशाळेला उपयोगी पडतील अशा वस्तु तयार केल्या. विद्यार्थ्यांसाठी त्यांच्या घराचे दार रात्रंदिवस

उघडे असे. त्यांची व्याख्याने म्हणजे ज्ञान-विज्ञानाची मेजवानीच असे. प्रा. कार्करनी स्वतःच्या विद्यार्थ्यांना तर शिकवलंच. पण त्यांनी फक्त एवढेच केले नाही. पण जमिनीच्या तुकड्यातून आपली उपजीविका करणाऱ्या साध्या शेतकऱ्यांनाही शिकवलं. शेतातून जास्त पिकं कशी काढायची हे त्यांनी शेतकऱ्यांना शिकवलं.

बहुतेक शेतकरी हे कापूस पिकवायचे. पण काहीवेळा पिकं पावसामुळे किंवा रोगामुळे नष्ट व्हायची. शेतकऱ्यांना उपाशी

मरायची पाळी यायची.

प्राध्यापक कार्करनी त्यांना कापसाबरोबरच इतर पिकं घ्यायचा सल्ला दिला. रताळी आणि भुईमूग ही उत्तम पिकं आहेत, आणि पिकवायला सोपी देखील. कार्करनी त्यांना समजावले. सतत कापूस घेतल्याने जमीन निकस होते. दर वर्षी वेगवेगळी पिके घेणे हे सर्वच दृष्टीने लाभकारक आहे.

परंतु शेतकरी कार्क्हरचं ऐकायला तयार नव्हते. रताळी आणि भुईमूग लावायची त्यांना भिती वाटत होती. त्यांना वाटायचे की बटाटे आणि भुईमूग त्यांच्याकडून कोणी खरेदीच करणार नाही.

पण प्राध्यापक कार्क्हरनी आपल्या प्रयोगशाळेत प्रयोग केले होते. त्यांनी संशोधन करून सिद्ध केलं होतं की रताळ्यापासून अनेक पदार्थ बनवता येतात. रताळ्यांपासून त्यांनी कॉफी, साबण आणि कपडे कडक करायला स्टार्चही तयार केला होता. रताळ्यांपासून शंभर वेगवेगळे पदार्थ करण्याच्या पद्धती त्यांनी विकसित केल्या होत्या.

त्या दिवसात भुईमूगाला तेथील लोक 'भाकडाचे खाद्य' म्हणत. मात्र कार्क्हरनी आग्रहपूर्वक सांगितले की भुईमूग माणसांना खाण्याकरता उत्तम अन्न आहे. भुईमूगाच्या झाडापासून कागद, शाई, दाढीचा साबण, तेल, मेण, सॉसेस, शॅम्पू अशा वस्तू बनविता येतात. एवढेच काय कार्क्हरनी शेंगदाण्यापासून दूधही बनवून दाखवले. शेंगदाण्याच्या झाडापासून वेगवेगळे तीनशे पदार्थ करता येतात असे त्यांनी दाखवून दिले.

एकदा एक फार मोठे पाहुणे टस्कगीला येणार होते. डॉ. कार्क्हरनी जेवणाचा बेत स्वतःच ठरवला. पाहुणे जेवायला बसले, आणि टेबलावरील अनेक पदार्थ पाहून ते खूष झाले. सूप, क्रीम चिकन, ब्रेड, सलाड, कॉफी, कॅन्डी, केक आणि आईसक्रीम.

पदार्थाची नुसती लयलूट होती. आणि मग त्यांना कळलं की हे सर्व पदार्थ फक्त शेंगदाण्यापासून तयार करण्यात आले आहेत! त्यांना काय वाटलं असेल ह्याची कल्पना करा.

कार्क्हर नेहमी शेतकऱ्यांना समजेल अशा रितीने त्यांच्याच भाषेत बोलायचे. कालांतराने शेतकरी कार्क्हरांचा सल्ला ऐकू लागले. त्यांनी भुईमूग आणि रताळी लावायला सुरूवात केली. आणि काही वर्षांतच ही दोन पिके अल्बामाची प्रमुख पिके झाली.

काही काळातच सर्व देशाला डॉ. कार्क्हर आणि त्यांच्या कामाबद्दल माहिती झाली. अमेरिकेचे राष्ट्राध्यक्ष आणि मोठमोठ्या लोकांकडून त्यांचा आदरसत्कार केला गेला.

राजधानीत एका महत्त्वाच्या भाषणाला त्यांना जायचे होते. त्यांचे मित्र व विद्यार्थी काळजीत पडले. कार्क्हर आजही अठ्ठावीस वर्षांपूर्वीचाच कोट वापरतात. त्यांनी नवा पोषाख शिवावा असा सर्वांनी आग्रह धरला. कार्क्हरनी उत्तर काय दिलं ठाऊक आहे? ते म्हणाले, " हे पहा! लोकांना नवा पोषाख पहायचा असेल तर मी तो एका खोक्यात घालून पाठवून देतो. पण त्यांना जर मी हवा असेन तर आहे त्या पोषाखात त्यांनी मला स्वीकारले पाहिजे !"

महात्मा गांधीशीही त्यांचा पत्रव्यवहार होता. गांधीजींची नाजूक प्रकृती लक्षात घेऊन कार्क्हरनी त्यांना पौष्टिक आहार ठरवून दिला होता. त्यांनी भारतातील अर्धपोटी लोकांसाठी योग्य वनस्पतींची माहिती कळवली होती.

दरदिवशी त्यांची टपालाची पेटी त्यांच्याकडून सल्ला मागणाऱ्या शेतकऱ्यांच्या आणि शास्त्रज्ञांच्या पत्रांनी गच्च भरून जात

असे. त्यांना मोठमोठ्या रकमांचं आमीष दाखवलं गेलं. पण त्यांनी सर्वानांच नकार दिला. त्यांच्या दृष्टीने पैशाला काही महत्त्व नव्हते. त्यांना आलेले कित्येक चेक्स हे बँकेत टाकायचेही त्यांना भान राहात नसे.

“तुम्ही विज्ञान अभ्यासा. तेच तुम्हाला स्वतंत्र बनवील” कार्क्नेर नेहमी सांगत. त्यांनी स्वतःचे आचरणही तसेच ठेवले होते. ते रंगाने काळे होते म्हणून बाजूला पडले. त्या काळच्या इतर बहुतेक शास्त्रज्ञांनी त्यांच्याकडे दुर्लक्ष केले. जीवनातील अनेक गोष्टींपासून त्यांना दूर ठेवले.

पण सारी भिस्त स्वतःवर ठेवून ते काम करत राहिले. आपल्या पूर्ण जीवनभर जॉर्ज वॉशिंग्टन कार्क्नेरनी दुसऱ्याकडून कशाचीही अपेक्षा केली नाही. मात्र दुसऱ्याला मदत करण्यासाठी

ते सतत धडपडत राहिले. ते शेवटपर्यंत एकटेच जगले आणि स्वतःची कामे स्वतःच करीत राहिले. ते आपले कपडे स्वतःच धूत. कपड्यांना ठिगळे लावीत. त्यांनी स्वतःच केलेले साबण ते

वापरत आणि स्वतः पिकवलेले, तयार केलेले पदार्थ खात.

प्रसिद्ध शास्त्रज्ञ थॉमस अल्वा एडिसन यांना सारे जग ओळखते. त्यांनी कार्क्नेरना स्वतःबरोबर काम करायला बोलावलं. वर्षाला एक लाख डॉलर्स एवढा भलामोठा पगार देऊ केला. कार्क्नेरनी उत्तर धाडलं, “मी डॉ. वॉशिंग्टनना वचन दिले आहे. दारिद्र्याच्या खातेऱ्यातून व भुकेच्या खाईतून माझ्या भावांना वर काढण्यासाठी माझं जीवन आहे. माझ्या बांधवांना माझी अजूनही गरज आहे..”

एकदा त्यांच्या एका श्रीमंत मित्राकडे त्यांनी हिरा मागितला. पण तोही कशासाठी? तर विद्यार्थ्यांना दाखवायला त्यांनी सारी खनीजे गोळा केली होती, पण त्यात फक्त हिरा नव्हता. कार्क्नेरनीं हिरा घेतला तोही फक्त एक खनिज म्हणून!

जगातील अनेक भागात, अनेक संस्थांनी डॉ. कार्क्नेरना भाषणांकरता आमंत्रित केले. परंतु डॉक्टर टस्कगी सोडून क्वचितच बाहेर जात. त्यांना तेथे भरपूर कामे होती.

ते चित्रं काढायचे. कशिदाकाम करायचे. ते आपल्या वाडीमध्ये आणि प्रयोगशाळेत काम करत. झाडापासून आणि अल्बामाच्या मातीपासून उत्कृष्ट प्रकारचे रंग तयार करण्याची पद्धत त्यांनी शोधून काढली.

त्यांचे वय ऐंशी झाले आणि मृत्यू त्यांच्याजवळ येऊन उभा राहिला तरी ते काम करतच राहिले.

रात्र रात्र ते काम करत असत. जेव्हा भोवतालचे सर्व जग झोपलेले असे, त्यांच्या खिडकीत मात्र प्रकाश चमकताना दिसत असे.

